

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-23>

УДК 339.544

Пашко Павло Володимирович

Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2697-751X>

Пашко Даляна Василівна

доктор економічних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1160-6396>

Мирошніченко Ганна Борисівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1530-3672>

Штик Юлія В'ячеславівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3988-6641>

Pavlo Pashko

National Aviation University

Dalyana Pashko

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

Ganna Myroshnychenko, Yuliia Shtyk

National Aviation University

ЩОДО НАПРЯМКІВ УДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ

ON THE DIRECTIONS OF CUSTOMS POLICY IMPROVEMENT AND MECHANISMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF CUSTOMS AFFAIRS

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням руху України до митного союзу ЄС. Удосконалення митної політики повинне базуватися на захисті національних економічних та митних інтересів; внутрішнього ринку від дешевих, конкурентних та небезпечних імпортованих товарів; формуванні індустріальної країни з високою доданою вартістю вітчизняних товарів, які будуть мати попит на закордонних ринках; інвестуванні в людський капітал; формуванні та розвитку суспільства, яке буде поважати державу, підтримувати її державні органи. Запропоноване нове авторське бачення використання в митній справі додаткових інструментів митного контролю, отримання та обробки інформації, необхідної для такого контролю, які зможуть допомогти на практиці захистити митні інтереси країни, серед яких єдині обов'язкові системи електронного обліку купівлі-продажу товару; можливості визначення та електронного обліку бази оподаткування; електронна інтегрована система відслідковування руху товарів по всьому ланцюгу постачання, у тому числі в різних країнах; безперервний податковий, митний та аудиторський контроль від кордону до кінцевого покупця на основі уніфікованого товарознавчого опису товарів, уведення його до бухгалтерського, податкового та митного обліку, який буде здійснюватися в електронному вигляді; універсальний індикатор події (товару) при маркуванні виробленого товару та його обробка на шляху постачання, у тому числі при митному контролі, із використанням штучного інтелекту.

Ключові слова: митна політика, митниця, митна справа, ЄС, інноваційний розвиток, митне регулювання, митні ризики, зовнішньоторгові операції, механізми розвитку.

Summary. The article is devoted to topical issues of Ukraine's movement towards the EU customs union. The article presents directions for improving customs policy and mechanisms for the innovative development of customs affairs. It was determined that the state of customs security is the result of the state's activity on customs regulation of economic processes in the country, and the assessment of such a state is a function of the state. The digitalization of customs and related services is important for the implementation of assessment mechanisms, which will give the necessary effect in the fight against the markets of "gray" sales of goods, and this is a joint work not only of customs, but of other state bodies defined in the article. The result of the control should be in the formed unified state information environment, which will also contain information about goods that are produced in Ukraine, moved across its customs border, sold and stored inside the country, about their quality and threats to society, about violators of state rules for the use of these goods, etc. A new author's vision of the use of additional tools of customs control, obtaining and processing of information necessary for such control, which can help to protect the country's customs interests in practice, is proposed. Directions for improving customs policy are proposed, which should be based on the protection of national economic and customs interests; the use of customs-tariff and non-tariff measures to protect the domestic market from cheap, competitive and dangerous imported goods; formation of an industrial country with high added value of domestic goods, which will be in demand in foreign markets; investing in human capital; formation and development of a society that will respect the state and support its state bodies. The proposed mechanisms for the innovative development of customs affairs, based on the creation and implementation in the country of an integral control mechanism for the production, movement and sale of goods, with the presence of single mandatory electronic accounting systems for the purchase and sale of goods; possibilities of determining and electronic accounting of the tax base; an electronic integrated system for tracking the movement of goods throughout the supply chain, including in different countries; continuous tax, customs and audit control from the border to the final buyer on the basis of a unified commodity description of goods, its entry into accounting, tax and customs records, which will be carried out electronically; of the universal indicator of the event (goods) during the marking of the manufactured goods and its processing on the way of delivery, including during customs control, with the use of artificial intelligence.

Keywords: customs policy, customs, customs business, EU, innovative development, customs regulation, customs risks, foreign trade operations, mechanisms of development.

Постановка проблеми. Інтеграція митниці України у митний простір Європейського Союзу під час намагання України стати членом Є, а особливо після отримання статусу країни-кандидатки, набуває особливого значення. Одне з головних завдань на цьому шляху – це наближення українського митного законодавства до європейського до його повного узгодження [1]. Враховуючи, що Митний кодекс ЄС визначає форми митного контролю, які тісно пов'язані та виконуються за допомогою електронних систем, виникає завдання для митниці про запровадження електронних систем, які будуть не тільки сумісними з аналогічними системами ЄС, а і на кінцевому етапі приєднання стануть частиною ІТ-систем ЄС.

Важливою складовою змін у митниці стане те, що у разі приєднання України до ЄС, східні кордони України стануть східними кордонами ЄС. І захист інтересів країн ЄС на цих митних кордонах стане важливим завданням митниці України. А для цього необхідно, щоб українська митниця мала права та обов'язки по реалізації механізмів захисту аналогічні митницям Європи. І в першу чергу ці права та обов'язки пов'язані з реалізацією системи аналізу ризиків, яка в Європі базується на отриманні, обміні та використанні оперативної інформації, яку збирає та використовує митниця. Для цього використовуються механізми оперативно-розшукової діяльності, якою наділені усі митниці ЄС, а наразі українська митниця позбавлена цього права.

Багато державних органів, бізнес-асоціацій, підприємств, науковців готують та подають про-

позиції, приймають участь у заходах по реалізації завдань наближення України до ЄС та її членства в ЄС. Але іноді пропозиції та бачення кардинально відрізняються та діаметрально протилежні, що ускладнює підготовку і нових нормативних документів, і нових технічних систем та потребує наукового обґрунтування змін, що пропонуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досвіду реформ, удосконалень, змін митних служб та побудова митних служб різних країн показує, що універсальних підходів та методик в цій сфері не існує. Кожна країна, виходячи з особливостей здійснення власної зовнішньоекономічної діяльності та власного інституціонального устрою, самостійно будує та втілює в життя митні організаційно-економічні механізми по досягненню та захисту власних митних інтересів. І в першу чергу через формування та реалізації власної митної політики.

Важливість удосконалення митної політики, механізмів інноваційного розвитку митної справи підтверджується рівнем, на якому розглядаються пропозиції. Верховна Рада та Кабінет Міністрів України приймають нові законодавчі акти, схвалюють постанови по митному регулюванню, митним новаціям, правилам ввезення та оподаткування товарів, особливо в умовах військового часу. Цілий цикл статей, інтерв'ю по цій темі за останні 4 роки опублікував голова Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики Гетьманцев Д.О. [2; 3; 22], заступник міністра фінансів з питань європейської інтеграції Драганчук Ю.О. визначає, що рефор-

мування української митниці, що зараз реалізується, має цілком конкретне завдання – підготувати Україну до вступу до європейського Митного союзу [1], в.о. Голови державної митної служби України Звягінцев С.Б. представив своє бачення митних реформ [4; 5], заступник Голови Держмитслужби Суворов В.В. прозвітував про реальні кроки Держмитслужби по виконанню планів приєднання України до ЄС [6], міжнародний експерт з митних питань Програми ЄС з підтримки управління державними фінансами в Україні (EU4PFM) Алішкаускас В. проаналізував де Україна досягла успіху і що потрібно доробити на шляху до митного союзу [7].

Профільний Комітет ВРУ, Міністерство фінансів та Держмитслужба залучають до роботи над редакціями законопроектів представників профільних громадських організацій та експертів, організували практично щоденну роботу в робочих групах, надали можливість брати участь в робочих групах науковцям та викладачам закладів вищої освіти, які вперше отримали можливість побачити дебати законотворців, представників державних органів та бізнесу, почути різні позиції експертів, дізнатися з перших вуст про тенденції розвитку митної справи [8]. Українськи науковці активно беруть участь в обговоренні механізмів удосконалення митної політики [9–12].

Митні органи України пройшли складний шлях інституційних метаморфоз протягом історії свого існування. Митниця – один з рекордсменів серед інших органів влади у спробах постійного реформування [13].

Але багато тих, хто вважає себе експертами в митної політики, готує нові пропозиції, які ведуть у бік дискусії о митній політики, переводячи їх в обговорення популістських пропозицій [14], переводячи увагу з реальних реформ на нібито процвітаючу корупцію виключно в митниці, заміну її керівництва тощо. Громадськість та фахові експерти надають відповіді таким псевдо-фахівцям [15], але популізм в обговоренні митних реформ ще процвітає.

Метою статті є підготовка пропозицій по напрямкам удосконалення митної політики та механізмів інноваційного розвитку митної справи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Митна справа є механізмом, за допомогою якого держава через митну службу реалізує митну політику [16]. Побудова та реалізація ефективної митної політики – це еволюційний процес, який повинен відбуватися шляхом визначення та постійного коригування сучасних пріоритетів, але в межах головної мети митної політики – захисту національних митних інтересів [17].

На основі національних інтересів та цінностей формуються національні цілі – конкретні ключові

завдання, які держава ставить перед собою заради захисту цих інтересів та цінностей [17].

Визначені ключові завдання – це, по суті, місія, призначення інституційного органу, який повинен реалізовувати відповідну політику.

Оцінкою стану захисту митних інтересів для формування національних цілей в митній політиці повинен бути рівень забезпечення митної безпеки країни, як комплексний показник, що розраховується по показникам результатів діяльності різних державних органів та підприємницького суспільства [16; 18]. Забезпечення митної безпеки являє собою комплекс (систему) ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави, суспільства, юридичних осіб й окремих громадян із забезпечення, досягнення та захисту митних інтересів (у тому числі інтересів власності) народу та держави у митній сфері і, зокрема, в зовнішньоекономічній сфері.

Вплив держави в особі державних органів, формуючих митно-тарифні та нетарифні заходи регулювання зовнішньоторгових операцій, та митних органів на інших суб'єктів митних відносин, причетних до переміщення товарів та транспортних засобів, з метою підпорядкування їхніх дій своїм економічним інтересам, запускає механізм митного регулювання, який реалізовується через митну справу [17].

Стан митної безпеки – це результат діяльності держави по митному регулюванню економічних процесів в країні, в тому числі зовнішньоторгових операцій, за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів та організації митного контролю за товарами, які переміщуються через митний кордон, за умови виконання вказаних заходів. Оцінка такого стану – це функція держави в особі державного органу, який відповідає за формування та реалізацію митної політики. В Україні таким органом визначено Міністерство фінансів. Науковці визначають, що зараз реально Мінінфін не формує митну політику [19], а формує лише митну справу.

Оцінка стану реалізації митної справи, цілі і завдання для митної служби повинні визначатися на основі стану митної безпекоспроможності, як комплексної оцінки можливості митної служби ефективно виконувати свої функції, яка є результатом визначення множини організаційно-економічних показників стану захисту держави від визначених зовнішніх загроз в митній сфері та стану діяльності митної служби у вигляді її якісних характеристик та кількісних індикаторів, які оцінюють можливість здійснення митної справи на визначеному рівні захищеності, надійності та усталеності [17].

Митна служба намагається оцінити роботу своїх підрозділів [20] не лише через відсоток виконання доходної частини державного бюджету, але

ці намагання не системні, не приводять до формування планів реальних стратегічних змін, кадрова робота в митниці не ґрунтується на об'єктивних показниках, а залежить від суб'єктивної оцінки роботи і керівників митниці, і підрозділів центрального апарату.

Зараз і керівники держави, і міжнародні структури, і громадські об'єднання, і підприємницькі структури намагаються реформувати або запропонувати свій погляд на реформування митниці [21–23], але переважна більшість пропозицій не тільки не враховує ні стан митної безпеки держави, ні безпекоспроможність митниці, але і переходить на рекламно-популістські пропозиції.

Українська рада бізнесу опублікувала своє звернення до депутатів ВРУ та міністра фінансів про необхідність повного перезавантаження митної служби та ліквідації «сірих» схем [14]. В своєму зверненні вони наголошують на існуючій схемі митних правопорушень, «потребують комплексного підходу у їх вирішенні». Але про ці схеми, які існують не тільки в Україні, а в усіх країнах світу, можливо прочитати в підручниках з митної справи [24], і вони є результатом непрофесіоналізму митників, а існуючій в Україні системі контролю за ввезенням та продажем товарів всередині країни [17]. Популістські пропозиції по заміні керівника, його обранні за допомогою іноземних фахівців не тільки принижують гідність країни, яка сама не може вирішити питання свого митного захисту, але «буде мати нульовий, або негативний результат» [15].

Спеціальна представниця США з питань економічного відновлення України Пенні Пріцкер, пропонує реформу митниці шляхом цифровізації [25]. Спецпредставниця із послом США Бріджит Брінк пропонує зосередитися не на підвищенні податків, а на реформі митниці та боротьбі із сірими ринками. [26].

Саме цифровізація митниці та суміжних служб дасть необхідний ефект в боротьбі з ринками «сірого» продажу товарів, і це спільна робота не тільки митниці, а і включення в цифровий обіг інформації про продаж товарів кінцевому покупцю від податкової служби; про виробництво товарів та використану імпортовану сировину від Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України; про результати досліджень і розслідувань ринків виробничої сфери від Антимонопольного комітету України; про результати державного нагляду безпечності та показників якості продуктів від Держспоживслужби; про показники вантажних переміщень, контейнерів тощо від перевізників, морських ліній та інших структур, що доставляють до покупця, страхують, оформлюють, розвантажують та завантажують товари; про митну вартість товарів та її складові, вагу, склад та інші показники від країн-партнерів

по торгівлі; про ризики переміщення небезпечних або незаконних товарів, про порушення, які плануються та здійснюються від митних правоохоронних структур інших держав тощо.

Це не повний перелік інформації та органів, які можуть та повинні приймати участь у формуванні митної політики та комплексній програмі реформування митниці. Це можливо зробити виключно шляхом масштабного захищеного обміну уніфікованої інформації [27]. Настав час переходу від e-government та e-customs [28; 29], коли державні органи обмінюються електронними документами, до i-customs (information-customs) [29], коли держава в рамках програми information-government сформує єдине державне інформаційне середовище, в якому буде також наявна інформація про товари, які виробляються в Україні, переміщуються через її митний кордон, продаються та зберігаються всередині країни, про їх якість та загрози суспільству, про порушників державних правил використання цих товарів тощо.

Всесвітня митна організація розробляє власний проект «Розумна митниця», який визначає три основних технологічних проекти: штучного інтелекту і машинного навчання, включаючи компоненти великих даних і аналітику даних; блокчейн; хмарні обчислення. Розробляється майбутній портал митної спільноти Smart Customs, який дозволить дізнаватися про технологічні та інноваційні рішення, що застосовуються митницею та спілкуватися з колегами для обміну досвідом [30].

Митниці світу намагаються врахувати у своїй роботі зміни природи торгівлі, які базуються на стрімкому розвитку електронної комерції. Зараз митниці оформлюють сотні мільйонів дрібних посилок, які відправляються окремим споживачам. Створення для країн ЄС Центру митних даних – це крок для реалізації безпечного та конкурентного ринку у єдиній цифровій екосистемі. Це сприятиме прозорій взаємодії у ланцюгу митниця-трейдер-споживач та зекономить час і ресурси для всіх гравців ринку [5].

В.о. Голови митної служби Звягинцев С.Б. пише [5], що реформа митниці в ЄС має на меті досягнення двох основних цілей:

- зменшення витрат для бізнесу та митних органів шляхом спрощення та модернізації процедур;

- надання можливості митним органам краще захищати інтереси ЄС на основі спільного управління ризиками та більш гармонізованого контролю.

Ці дві цілі нерозривно пов'язані між собою, оскільки чим більше посилюються можливості контролю, тим більше процедур можна спростити. Водночас чим більше спрощуються процедури, тим більше ресурсів можна вивільнити для боротьби з незаконною торгівлею.

Українська митниця, яка намагається стати частиною митниці ЄС, повинна зосередити свої зусилля саме на цих цілях. Це шлях до прозорості та реальної боротьби з митними правопорушеннями, у тому числі корупцією в митних органах. Все інше – це відволікання уваги суспільства на популістську імітацію боротьби з корупцією, заміну керівників, атестації, переатестації, рейди по митницям, перевірки тощо. Це необхідно робити, але в рамках стратегічних змін. Це вже все було і не дало очікуваного ефекту.

Спецпредставниця США з питань економічного відновлення в Україні пані Пенні Пріцкер в інтерв'ю «Суспільному» [25] зазначила, що потрібно боротися з «сірим» ринком, бо через нього країна втрачає доходи в бюджет. «Наприклад, питання митниці, – зазначила вона, – в цій сфері має бути більше цифровізації, щоб було менше можливостей для корупції». У підсумковій промові про результати своєї роботи на обговоренні в інституті Брукінс, де П. Пріцкер представила план із п'яти умов, які мають забезпечити успішне економічне відновлення України [31], вона зазначила, що Україна повинна продовжувати здійснювати антикорупційні реформи. Серед проблемних сфер вона назвала митницю та податкову службу.

Таким чином, США вважають боротьбу з корупцією головною реформою на митниці.

Важливо визначити кінцеву мету боротьби з корупцією, переваги, які отримує держава, коли переможе корупцію на митниці. Корупція це слідство дій того, хто сплачує чиновнику корупційну складову. Хабародавець за це недоплачує або зовсім не сплачує кошти в бюджет та іноді обходить нетарифні обмеження [17].

Головна причина виникнення корупції на митниці – можливість продажу всередині країни товару, який ввезений та територію України з порушенням або приховуванням від митного контролю, без контролю законності ввезення такого товару. При наявності такої можливості значно зменшується вірогідність того, що правоохоронні органи зможуть знайти митника, який «закрив очі» на порушення митних правил суб'єктами ЗЕД та контрабанду товарів, важко визначити товари, як незаконно ввезені при їх продажу всередині країни в роздрібній торгівлі та на ринках.

Перші ефекти, що очікуються від боротьби з корупцією, це збільшення доходної частини бюджету (це зараз є головним показником роботи митниці) та гарантований контроль за потраплянням на територію України товарів та вивезенням товарів, які держава обмежує своїми заходами (що значно складніше, потребує оцінки роботи значної кількості державних органів і зараз практично не оцінюється).

Якщо саме боротьба з корупцією дасть можливість забезпечити фіскальні та безпекові митні інтереси України, то виникає питання до існування механізмів, що дадуть можливість збільшити доходну частину та поборюють корупцію.

Для боротьби з корупцією існують перевірені часом методи:

– Детенізація економіки. Це функція держави [32].

– Пошук корупціонерів, їх затримання та притягнення до відповідальності, підвищення ступеню відповідальності за корупційні порушення. Це функція правоохоронних органів.

– Створення технологічних та технічних умов, які не дають змогу митникам порушити існуючі правила, унеможливають прийняття рішень про оформлення та контроль за переміщенням та продажем товару одноосібно та безконтрольно. Це електронний обіг митних документів; це наявність механізмів достовірної перевірки інформації про законне або незаконне ввезення товарів на всьому ланцюгу переміщення товару до його кінцевого продажу; це звірка товарів, які випущені митницею у вільний обіг з товарами, які продаються всередині країни; це Єдине вікно в пунктах митного оформлення; це відеоспостереження та система штучного інтелекту для обробки цієї інформації; це створення фільтрів пункту пропуску на кожному митному переході; це система сканерів в пунктах пропуску для контролю за великогабаритними вантажами та дрібними поштовими посилками; це сумісні з прикордонниками системи перевірки громадян, які перетинають митний кордон та мають митні зобов'язання; це спільна з податківцями електронна база руху та продажу товарів, що переміщуються через митний кордон; це збільшення кількості авторизованих економічних операторів; це діюча система митного постаудиту; це використання митницею прав ОРД для профілактики митних правопорушень та взаємодії з митними органами інших країн; це створення митних розвідувальних органів; це створення системи отримання інформації від різних структур для розширення можливостей та підвищення результативності ризикоорієнтованих інструментів митного контролю; це участь у міжнародних програмах контролю за міжнародними ланцюгами поставки товарів; це побудова власної митної системи формування вихованих та підготовлених фахівців; це відновлення та активізація науково-дослідних митних досліджень та інші важливі напрямки. Важливим для цього повинна стати інституціональна незалежність та спроможність митної служби самостійно, виходячи з митних інтересів країни, а не інтересів окремих осіб, формувати митну справу.

– Формування для фахівців, що виконують митну справу та приймають участь в її реаліза-

ції, гідних умов праці, соціального та пенсійного забезпечення, які надають значну фінансову перевагу перед хабарем. Це функція держави і це не гарантує захисту від корупції, але значно скорочує кількість працівників, які піддадуться спокусі незаконного збагачення. Про це свідчить досвід багатьох країн світу.

– Формування відношення громадян до своїх державних органів, як до захисників інтересів громадян та держави. Формування у суспільстві переконаності про обов'язковість сплати податків, поваги до праці митників, податківців, які стягують ці податки. Це функція може бути реалізована за бажанням керівництва держави, пресою, громадськими структурами. Виховувати громадян в повазі до державних органів необхідно починати з дитячого віку, формуючи усвідомлену необхідність виконувати закони і, в тому числі, сплачувати податки. Безперервні піар-профанації призвели до деградації та пониженню митної служби, зміни відношення суспільства до неї: від «обличчя держави» вона стала її «найгіршим» органом. При цьому сьогодні митна служба, не дивлячись на колосальне коло проблем і корупційних скандалів, є працюючим інструментом з професійним керівництвом. В центральному апараті та на місцях працюють кадри, що добросовісно та ефективно виконують свою роботу [15]. Існують окремі порушники, але ці «окремі» не повинні формувати обличчя всієї структури.

– Боротьба повинна бути не з державним органом, не з митницею, а з окремими порушниками.

Досягнення необхідного ефекту в боротьбі з цим явищем можливо виключно в побудові системи тісної співпраці структур, які відповідають за контроль переміщення та продажу товарів всередині країни, контроль за їх якістю та безпекою.

Суть митної справи – це дозвіл на пропуск товару та його оподаткування. Для цього необхідно перевірити товар, визначити та оцінити його характеристики; порівняти ці його характеристики з відповідними документами, які додаються до товару; перевірити наявність обмежень на товар. Майже усі митні правопорушення митних пов'язані з невідповідністю товару та документів, які надаються митниці на контроль. Усі існуючі митні інструменти контролю і нові сучасні інструменти, які з'являються, направлені саме на виявлення невідповідностей товару та документів.

Можливі підходи до контролю:

– Повний тотальний контроль, який дає майже 100 відсотковий достовірний результат. Але це реалізувати неможливо.

– Вибірковий контроль по системі ризиків. Не дає гарантованого результату, але гарний інструмент.

– Передання функцій контролю тим, кому митниця довіряє. Це зараз система УЕО [10]. Можлива для невеликої кількості товару та потребує перевірок.

– Система контролю переміщення товару на ланцюгу поставок від виробника до митниці отримання. Потребує великих міжнародних узгоджень та великого обсягу інформації і не закриває порушення, які пов'язані з недекларуванням товарів.

– Контроль за імпортованими товарами під час їх продажу всередині країни. Дуже ефективно. Потребує складних інформаційних систем та обміну інформацією з податковими органами.

Існуючі і можливі механізми митного контролю товару:

– Візуальний огляд митником.

– Інструментальний огляд митником.

– Збір достовірної інформації про товар, що переміщується через кордон, як основи для митного оформлення.

– Отримання інформації про товар, який проданий всередині країни як такий, що був імпортований, для перевірки достовірності переміщення через кордон та недопущення контрафакту.

– Перевірка бухгалтерських, податкових та інших облікових документів на товари, що були перемішені через кордон та продані.

– Перевірка товарів на підприємствах.

запровадження використання універсального індикатора події (товару) при маркуванні виробленого товару та його обробка на шляху постачання із використанням штучного інтелекту.

Додаткові інструменти для здійснення достовірного та повного митного контролю:

– Інформація від виробника товару про його складові та вартість (наприклад, через контроль універсального індикатора подій-товару).

– Інформація від перевізників, брокерів, страховальників про параметри товару та вартість послуг.

– Інформація від суб'єктів ЗЕД про бажання переміщувати товари.

– Інформація від осіб, які конфіденційно співпрацюють з визначеними державою працівниками митних органів, про намагання здійснити митні порушення.

– Інформація від контролюючих органів про продаж та використання товарів, що підлягали митному контролю.

– Інформація від правоохоронних органів про можливі порушення.

– Участь правоохоронних органів в запобіганні митних правопорушень.

– Інформація від митних та правоохоронних органів інших країн про можливі правопорушення.

Для отримання та обробки інформації необхідні різні інструменти:

– Уніфіковані форми передачі інформації (бланки, декларації тощо),

– Уніфіковані описи товарів з метою встановлення ставок мита (товарні номенклатури) та достовірного опису товарів, як об'єкту продажу кінцевому покупцю (зараз не існують; існують різні відомчі описи, специфікації виробника та продавця тощо),

– Сумісні IT-системи різних органів-джерел інформації.

– Сумісні IT-програми передачі та зберігання інформації.

– Новітні інтелектуальні системи обробки інформації та визначення ризикових ситуацій.

– Уніфікована інформація від виробника про товар (можливо, на основі різних IT-ідентифікаторів). Найбільш перспективний спосіб, який реалізується державою (для вітчизняних товарів) та міжнародними угодами.

– Митна розвідка, збір оперативної інформації через використання методів ОРД.

– Митний та податковий аудит [34].

Розглядаючи проблему захисту митних інтересів країни, як кінцеву мету митної політики, ми бачимо, що є велика кількість механізмів, які досягають цієї мети. І самі митні інтереси країни значно ширше, ніж тільки наповнення бюджету.

Реформи митної політики повинні бути аргументованими та направленними на комплексне досягнення декілька завдань:

Забезпечення формування індустріальної країни з високою доданою вартістю вітчизняних товарів, які будуть мати попит на закордонних ринках шляхом використання митно-тарифних та нетарифних заходів із врахування національних інтересів. Міжнародні зобов'язання України повинні в першу чергу враховувати показник реального рівня життя українців, а не вимоги різних міжнародних інституцій.

Забезпечення безпеки громадян та держави шляхом поглибленого митного та податкового контролю товарів, що потрапляють через митний кордон на територію держави;

Створення системи контролю за рухом товарів від виробника до кінцевого покупця;

Інвестування в людський капітал, підтримуючи науку, освіту, медицину тощо, в розвиток суспільства, яке буде поважати державу, підтримувати її державні, в тому числі митні, органи.

Висновки. Удосконалення митної політики повинне базуватися на захисті національних економічних та митних інтересів; використанні митно-тарифних та нетарифних заходів для захисту внутрішнього ринку від дешевих, конкурентних та небезпечних імпортованих товарів; формуванні індустріальної країни з високою доданою вартістю вітчизняних товарів, які будуть попит на закордонних ринках; інвестуванні в людський капітал; формуванні та розвитку суспільства, яке буде поважати державу, підтримувати її державні органи.

Подальший інноваційний розвиток митної справи повинен базуватися на створенні й упродовженні в країні інтегрального механізму контролю за виробництвом, переміщенням та продажем товарів, з наявністю в ньому єдиних обов'язкових систем електронного обліку купівлі-продажу товару; можливості визначення та електронного обліку бази оподаткування; електронної інтегрованої системи відслідковування руху товарів по всьому ланцюгу постачання, у тому числі в різних країнах; безперервного податкового, митного та аудиторського контролю від кордону до кінцевого покупця на основі уніфікованого товарознавчого опису товарів, введення його до бухгалтерського, податкового та митного обліку, який буде здійснюватися в електронному вигляді; універсального індикатора події (товару) при маркуванні виробленого товару та його обробка на шляху постачання, у тому числі при митному контролі, із використанням штучного інтелекту.

Тільки перехід на новий рівень формування митної політики, інноваційний розвиток митної справи дасть можливість надійно захистити національні митні інтереси та забезпечити митну безпеку України.

Список використаних джерел:

1. Драганчук Ю. Українська митниця в горизонті-2030. Мета – підготовка до вступу до Митного союзу та ЄС. 2024. New Voice. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/strategichni-kroki-ukrajini-do-vstupu-v-yes-modernizaciya-mitnoji-sistemi-do-2030-roku-50435058.html/1>
2. Гетманцев Д. Кінець світу офшорів. Дзеркало тижня. 2019. URL: https://zn.ua/ukr/business/kinec-svitu-ofshoriv-299330_.html
3. Гетманцев пояснив, чому на Митниці та у Податковій нема постійного керівництва. Главком. 2023. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/hetmantsev-pojasniv-chomu-na-mitnitsi-ta-u-podatkovij-nema-postijnoho-kerivnitstva-954862.html>
4. Звягінцев С.Б. Навіщо митниці функції оперативно-розшукової діяльності і слідства? Економічна правда. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/21/710230/index.asp>
5. Звягінцев С.Б. Митна реформа: Як Україна планує наздогнати ЄС? Бізнес. 2024. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/ukrajinska-mitnitsya-sut-zmin-ta-reform-chogo-chekati-vid-novogo-mitnogo-zakonodavstva-yes-50427081.html>
6. Суворов В. Реформування в умовах війни. Чим унікальний досвід української митниці. DSnews. 2023. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/blog/reformuvannya-v-umovah-viyni-chim-unikalnij-dosvid-ukrajinskoji-mitnici-11122023-492248?fbclid=IwAR2t9grpjfJFwLH9e1XXh_j4Pc6rVOKT4TgULDdDJfRTUSFUYIkJHhrxME

7. Алішкаускас В. Рух до митного союзу з ЄС: де Україна досягла успіху і що потрібно доробити. Українська правда. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2023/03/21/7158185/>
8. Smart Logistics Network – спостерігаємо разом з інновації, міжнародної торгівлі, логістики та митної справи. 2024. URL: <https://t.me/smartlogisticsnet/1052>
9. Пашко П.В., Пашко Д.В. Майбутнє митниці в інформаційному середовищі. *матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи підприємницьких структур за умов нестійких процесів розвитку економіки»*. 17 травня 2024 р. Київ : НАУ, 2024. 157 с. С. 77–79.
10. Пашко П.В., Мирошниченко Г.Б. Штик Ю.В. Авторизований економічний оператор: шляхи розвитку, його вплив на процеси при митному оформленні, ризики застосування. *Наукові праці ДонНТУ. Серія Економічна*. 2024. № 1(29). С. 110–117. DOI: [http://doi.org/10.31474/1680-0044-2024-1\(29\)-110-117](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2024-1(29)-110-117)
11. Пашко П.В., Пашко Д.В. Нові митні інтереси країни та побудова системи їх забезпечення. *матеріали дискусійної платформи: Митниця в умовах війни та повоєнного стану : матеріали дискусійної платформи*. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. 60 с. С. 27–32. URL: https://drive.google.com/file/d/1eJhT3ip-orJ9D68mpx-g_sZVA5_rCvbO/view
12. Кисельова О. М. та ін. Ефективність митної справи. Розділ «Механізм визначення ефективності здійснення митної справи та роботи митних органів» : звіт про НДР (пром.жн.) / Державний науково-дослідний інститут митної справи (ДНДІМС); кер. П. В. Пашко. Київ, 2010. 242 с. № ДР 0108U001519.
13. Баязітов Л. Майбутнє української митниці в умовах вступу України до ЄС. 2024. URL: https://www.mdoffice.com.ua/ua/aSNewsDic.getNews?dat=12042024&num_c=842307
14. Про необхідність повного перезавантаження митної служби та ліквідації «сірих» схем. Звернення Бізнес-асоціації Української ради бізнесу. 2024. URL: <https://urb.org.ua/pro-neobhidnist-povного-perezavantazheniya-mitno%d1%97-sluzhbi-ta-likvidaczi%d1%97-sirih-shem/>
15. Макаренко АВ Щодо зверненням Української Ради Бізнесу щодо «повного перезавантаження митниці». 2024. URL: <https://www.facebook.com/100004557765648/posts/2887525778075986/?mibextid=WC7FNe&rid=UBaWkJoB5icPPbn>
16. Пашко П.В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації): монографія. Львів : ІРД НАН України, 2009. 628 с.
17. Пашко П.В. та ін. Інноваційний розвиток бізнес-технологій суб'єктів підприємницької діяльності в соціально-орієнтованій економіці : остаточний звіт по НДДКР / НАУ; кер. Чумак О.В. Київ, 2024. 108 с.
18. Пашко П.В., Бережнюк І.Г. Захист митних інтересів як критерій оцінювання ефективності митних органів. *Збірник тез науково-практичної заочної конференції. м. Хмельницький, 25 вересня 2014 року*. Хмельницький: Державний науково-дослідницький інститут митної справи, 2014. 116 с. С. 6–9. URL: www.dndims.com/upload/files/Tezy_25_09_2014.pdf
19. Пашко П., Пашко Д. Економічні механізми інфраструктурних змін структур контролю за рухом товарів в середині країни. *міжнародна науково-технічна конференція "AVIA"*. Київ : НАУ, 2023. URL: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/AVIA/AVIA2023/paper/view/9228/7765>
20. Про оцінювання ефективності виконання завдань та функцій митницями. Наказ ДМСУ від 01.09.2023 № 541.
21. Мінфін здійснює всі необхідні кроки для розвитку української митниці. Урядовий портал. 2024. URL: https://www.mdoffice.com.ua/ua/aSNewsDic.getNews?dat=20052024&num_c=844225
22. Гетьманцев Д. Оновлено набір структурних маяків. 2024. URL: https://www.mdoffice.com.ua/ua/aSNewsDic.getNews?dat=03072024&num_c=846484
23. Караваєв Т., Калуга Н. Митна реформа ЄС: імплементація в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 1. С. 4–22.
24. Пашко П.В., Ченцов В.В., Мережко Н.В., Пашко Д.В. та ін. Митна справа України: підручник / за заг. ред. П.В. Пашка. Київ : Університет ДФС України, 2017. 442 с.
25. Пріцкер П. Україна перемагає обставини. Суспільні новини. 2024 URL: <https://suspilne.media/662974-ukraina-peremagaє-obstavnini-pricker-pro-zatrimku-z-dopomogou-ssa-investicii-v-ukrainu-ta-konfiskaciu-aktiviv-rf/>
26. Пріцкер П. Сполучені Штати заохочують уряд України збільшувати прибутки в першу чергу шляхом реформування митниці і боротьби із сірими ринками. Укрінформ. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3890094-ak-zbilsiti-pributki-ukraini-pricker-kaze-so-ssa-radat-pocinati-ne-z-pidvisenna-podatki.html>
27. Пашко П.В., Шуляк В.П. Застосування елементів електронного декларування впровадження системи «Електронна митниця»: вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування. *матеріали науково-практичної конференції*. Київ : Майкрософт, 2008. 136с. С. 27–32.
28. Волік О.Ф., Кашеева О.В., Дорда І.В. та ін. Митні інформаційні технології: навч. посіб / за ред. П.В. Пашка, передмова А.В. Толстоухова. Київ : Знання, 2011. 391 с. С. 312–344.
29. Пашко П.В., Пашко Д.В. Майбутнє митниці в інформаційному середовищі. *матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи підприємницьких структур за умов нестійких процесів розвитку економіки»*. 17 травня 2024 р. Київ : НАУ, 2024. С. 77–79.
30. Розумна митниця. Проект ВМО. URL: <https://t.me/smartlogisticsnet/1036>.
31. Ульяновська М. План Пріцкер: 5 умов для успішної відбудови України. Голос Америки. 2024. URL: <https://www.holosameryky.com/a/pritzker-pro-plan-rekonstruktsiji-ukrajiny/7728692.html>
32. Куц О.І. Аналітика Куца. 2024. URL: https://t.me/Analitika_Kush/1889

33. Пашко П.В., Пашко Д.В. Свідोцтво 88895 Україна про реєстрацію авторського права на твір Стаття Митний аудиторський контроль як пріоритет у справі реформування митного адміністрування [Текст] / (Україна); Опублікування: 22.12.2015; зареєстровано 23.05.2019 в Державному реєстрі свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

References:

1. Draganchuk Y. (2024) *Ukrainska mytnitsya v gorizonti-2030/ Meta – pidgotovka do vstupu do mutnogo soyuzu ta EU* [Ukrainian customs in the 2030 horizon. The goal is to prepare for joining the Customs Union and the EU]. Available at: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/strategichni-kroki-ukrajini-do-vstupu-v-yes-modernizaciya-mitnoji-sistemi-do-2030-roku-50435058.html/1> (in Ukrainian)
2. Hetmantsev D. (January 13, 2019) *Kinets svitu ofshoriv* [The end of the offshore world]. Available at: <https://dt.ua/business/kinec-svitu-ofshoriv-299330.html> (in Ukrainian)
3. Hetmantsev D. (September 7, 2023) *Hetmantsev poyasniv chomu na mytnytsi ta podatkoviy nema postynogo kerivnutstva* [Hetmantsev explained why there is no permanent management at the Customs and Tax Offices]. Available at: <https://glavcom.ua/economics/finances/hetmantsev-pojasniv-chomu-na-mitnitsi-ta-u-podatkovij-nema-postijnoho-kerivnitstva-954862.html> (in Ukrainian)
4. Zvyahintsev S. (February 21, 2024) *Navishcho mytnitsi funktsiyi operativno-rozshukovoyi diyalnosti I slidstva?* [Why do customs have the functions of operational search and investigation?]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/21/710230/index.asp> (in Ukrainian)
5. Zvyahintsev S. (July 18, 2024) *Mutna reforma: yak Ukrayina planuye nazdognatu EU?* [Customs reform: How does Ukraine plan to catch up with the EU?]. Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/ukrajinska-mitnitsya-sut-zmin-ta-reform-chogo-chekati-vid-novogo-mitnogo-zakonodavstva-yes-50427081.html> (in Ukrainian)
6. Suvorov, V. (December 20, 2023) *Reformuvannya v umovakh viyny. Chym unikal'nyy dosvid ukrajins'koyi mytnytsi* [Reformation in wartime: The unique experience of the Ukrainian customs]. Available at: https://www.dsnews.ua/ukr/blog/reformuvannya-v-umovah-viyni-chim-unikalniy-dosvid-ukrajinskoji-mitnici-11122023-492248?fbclid=IwAR2t9grpjJfFwLH9e1XXh_j4Pc6rVOKT4TgULDdDJfRTUSFUyIkJHhrxME (in Ukrainian)
7. Ališkauskas, V. (March 21, 2023) *Rukh do mytnoho soyuza z EU: de Ukrayina dosyahla uspihu i shcho potribno dorobity* [Moving towards a customs union with the EU: Where Ukraine has succeeded and what needs to be completed]. Available at: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2023/03/21/7158185/> (in Ukrainian)
8. Smart Logistics Network (2024) *Sposterihayemo razom: z innovatsiyi, mizhnarodnoyi torhivli, lohistryky ta mytnoyi spravy* [Observing together with innovation, international trade, logistics, and customs]. Available at: <https://t.me/smartlogisticsnet/1052> (in Ukrainian)
9. Pashko P. V. Pashko D. V. (2024) *Maybutnye mytnytsi v informatsiinomu seredovyshchi* [The future of customs in the information environment]. Kyiv: NAU, 157 p., pp. 77–79 (in Ukrainian)
10. Pashko P. V., Myroshnychenko H. B., Shtryk Yu. V. (2024) *Avtoryzovanyy ekonomichnyy operator: shlyakhy rozvytku, yoho vplyv na protsesy pry mytnomu oformlenni, ryzyky zastosuvannya* [Authorized economic operator: ways of development, its impact on customs clearance processes, risks of application]. Kyiv: Scientific works of DonNTU, no. 1 (29), pp. 110–117. DOI: [http://doi.org/10.31474/1680-0044-2024-1\(29\)-110-117](http://doi.org/10.31474/1680-0044-2024-1(29)-110-117) (in Ukrainian)
11. Pashko P. V., Pashko D. V. (2022) *Novi mytni interesy krainy ta pobudova systemy yikh zabezpechennya* [New customs interests of the country and the construction of a system for their support]. *Mytnytsya v umovakh viyny ta povoyennoho stanu: materialy dyskusiyanoi platformy*. Dnipro: UMSF, 60 p. pp. 27–32. Available at: https://drive.google.com/file/d/1eJhT3ip-opJ9D68mpx-g_sZVA5_rCvbO/view (in Ukrainian)
12. Kyselova O. M. ta in. (2010) *Efektivnist mytnoyi spravy. Rozdil «Mekhanizm vyznachennya efektyvnosti zdiysnennya mytnoyi spravy ta roboty mytnykh orhaniv»: zvit pro NDR ДП 0108U001519 (promizhnyy)* [Efficiency of customs affairs. Section "Mechanism for determining the effectiveness of the implementation of customs affairs and the work of customs authorities": report on the GDR ДП 0108U001519 (interim)]. *Khmilnitskiy: DNDIMS*, 242 p. (in Ukrainian)
13. Bayazitov L. (2024) *Maybutnye ukrajins'koyi mytnytsi v umovakh vstupu Ukrayiny do EU* [The future of Ukrainian customs in the conditions of Ukraine's accession to the EU]. Available at: https://www.mdoffice.com.ua/ua/aSNewsDic.getNews?dat=12042024&num_c=842307. (in Ukrainian)
14. *Zvernennya Bizhnes-asotsiatsiy Ukrayins'koyi rady biznesu/ (2024 July 23). Pro neobkhdnist povnoho perezavantazhennya mytnoyi sluzhby ta likvidatsiyi «sirykh» skhem* [About the need to completely restart the customs service and eliminate "gray" schemes. Address of Business Associations of the Ukrainian Business Council]. Available at: <https://urb.org.ua/pro-neobkhdnist-povnoho-perezavantazhennya-mitno%D1%97-sluzhbi-ta-likvidaczi%D1%97-sirihshem>. (in Ukrainian)
15. Makarenko A. V. (July 24, 2024) *Shchodo zvernennya Ukrayins'koyi Rady Biznesu shchodo «povnoho perezavantazhennya mytnytsi»* [Regarding the appeals of the Ukrainian Business Council regarding the "complete reset of customs"]. Available at: <https://www.facebook.com/100004557765648/posts/2887525778075986/?mibextid=WC7FN&e&rdid=UBawkJIoB5icPPbn> (in Ukrainian)
16. Pashko P. V. (2009) *Mytna bezpeka (teoriya, metodolohiya ta praktychni rekomendatsiyi): monohrafiya* [Customs security (theory, methodology and practical recommendations): monograph]. Lviv: IRD NAN Ukrayiny, 628 p. (in Ukrainian)

17. Chumak O. V., Pashko P. V. ta in. (2024) Innovatsiynyy rozvytok biznes-tekhnologiy sub"yektiv pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v sotsial'no-oriyehntovaniy ekonomitsi: ostatochnyy zvit po NDDKR 0121U114366 [Innovative development of business technologies of business entities in a socially-oriented economy: final report on R&D 0121U114366]. Kyiv: NAU, 108 p. (in Ukrainian)
18. Pashko P. V., Berezhnyuk I. H. (2014) Zakhyst mytnykh interesiv yak kryteriy otsynuyvannya efektyvnosti mytnykh orhaniv [Protection of customs interests as a criterion for evaluating the effectiveness of customs authorities]. Khmelnytsky: DNDIMS, 116 p. pp. 6–9. Available at: www.dndims.com/upload/files/Tezy_25_09_2014.pdf (in Ukrainian)
19. Pashko P., Pashko D. (2023) Ekonomichni mekhanizmy infrastrukturykh zmin struktur kontrolyu za rukhom tovariv v seredyni krainy [Economic mechanisms of infrastructural changes in the structures of control over the movement of goods in the middle of the country]. Available at: <https://conference.nau.edu.ua/index.php/AVIA/AVIA2023/paper/view/9228/7765>. (in Ukrainian)
20. Pro otsynuyvannya efektyvnosti vykonannya zavdan' ta funktsiy mytnytsyamy. (2023 August 01) [About the evaluation of the effectiveness of tasks and functions by customs]. Kyiv: SCSU, Order SCSU № 541. 01.08.2023. (in Ukrainian)
21. Minfin zdiysnyuye vsi neobkhidni kroky dlya rozvytku ukraiyins'koyi mytnytsi. (2024) [The Ministry of Finance takes all the necessary steps for the development of Ukrainian customs]. Available at: https://www.mdoffice.com.ua/ua/aSNewsDic.getNews?dat=20052024&num_c=844225 (in Ukrainian)
22. Hetmantsev D. (June 3, 2024) Onovleno nabir strukturykh mayakiv [Updated set of structural beacons]. Available at: https://www.mdoffice.com.ua/ua/aSNewsDic.getNews?dat=03072024&num_c=846484 (in Ukrainian)
23. Karavayev T., Kaluga N. (2024) Mytna reforma YeS: implementatsiya v Ukrayini [EU customs reform: implementation in Ukraine]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/378272646_Mitna_reforma_ES_implementacia_v_Ukraini (in Ukrainian)
24. Pashko P. V., Chentsov V. V., Merezko N. V., Pashko D. V. ta in. (2017) Mytna sprava Ukrayiny: pidruchnyk [Customs affairs of Ukraine: textbook]. Kyiv: Universytet DFS Ukrayiny, 442 p. (in Ukrainian)
25. Pritsker P. (January 16, 2024) Ukrayina peremahaye obstavyny [Ukraine overcomes the circumstances]. Available at: <https://suspilne.media/662974-ukraina-peremagae-obstavyni-pricker-pro-zatrimku-z-dopomogou-ssa-investicii-v-ukrainu-ta-konfiskaciu-aktiviv-rf/> (in Ukrainian)
26. Pritsker P. (July 31, 2024). Spolucheni Shtaty zaokhochuyut' uriad Ukrayiny zbil'shuvaty prybutky v pershu cherhu shlyakhom reformuvannya mytnytsi i borot'by iz siryomy rynkamy [The United States encourages the government of Ukraine to increase profits primarily by reforming customs and combating gray markets]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3890094-ak-zbilsiti-pributki-ukraini-pricker-kaze-so-ssa-radat-pocinati-ne-z-pidvisenna-podatki.html> (in Ukrainian)
27. Pashko P. V., Shulyak V. P. (2008) Zastosuvannya elementiv elektronnoho deklaruvannya vprovadzhennya systemy «Elektronna mytnytsya» / vitchyznyanyy i zarubizhnyy dosvid vprovadzhennya elektronnoho uriaduvannya [The application of elements of electronic declaration of the implementation of the "Electronic customs" system / domestic and foreign experience of the implementation of electronic government]. Kyiv: Maykrosoft, 136 p., pp. 27–32.
28. Volik O. F., Kashcheieva O. V., Dorda I. V. ta in. (2011) Mutni informatsiyni tekhnolohiyi [Customs information technologies]: navch. posib. Kyiv: Znannya, 391 p., pp. 312–344. (in Ukrainian)
29. Pashko P. V., Pashko D. V. (May 17, 2024) Maybutnye mytnytsi v informatsiynomu seredovyshchi [The future of customs in the information environment]. Kyiv: NAU, 157 p., pp. 77–79. (in Ukrainian)
30. Rozumna mytnytsya. Proiekt VMO. [Smart customs. WMO project]. Available at: <https://t.me/smartlogisticsnet/1036>. (in Ukrainian)
31. Ulyanovska Mariya Plan Pritskera: 5 umov dlya uspishnoyi vidbudovy Ukrayiny [The Pritzker Plan: 5 conditions for the successful reconstruction of Ukraine]. Available at: <https://www.holosameryky.com/a/pritzker-pro-plan-rekonstruktsiji-ukrajiny/7728692.html> (in Ukrainian)
32. Kushch O. (July 30, 2024) Analityka Kushcha [Analytics Kush]. Available at: https://t.me/Analityka_Kush/1889 (in Ukrainian)
33. Pashko P. V., Pashko D. V. (May 23, 2019) Naukova stattya «Mytnyy audytor's'kyy kontrol' yak priorytet u spravi reformuvannya mytnogo administruvannya» [Scientific article "Customs audit control as a priority in the case of customs administration reform"]. Svidotstvo pro reyestratsiyu avtorskoho prava na tvir, №88895. Zareyestrovano 23.05.2019 (in Ukrainian)

Стаття надіслана до редакції 09.08.2024 р.